

FÜGGELÉK.

Brassai emlékünnepek.

A magyar unitárius Egyház Képviselő Tanácsa 1927. június hó 19-én Brassai Sámuel halálának 30-ik évfordulója alkalmából Kolozsvárt részben az unitárius templomban, részben a házsongárdi köztemetőben a különböző magyar egyházak és testületek képviselőinek s a templomot betöltő érdeklődő közönség jelenlétében szépen sikerült emlékünnepet rendezett a következő műsorral:

A gyülekezet elénekelte „Tebenned bízunk“ című egyházi ének első versszakát. *Vári Albert* vallástanár imádságot mondott. A magyar zenekonzervatórium tagjai Mendelsohn: vonós kvartettjét adták elő. *dr. Ferenczy Géza* egyházi főgondnok megnyitotta az ünnepélyt. *dr. Gál Kelemen*, tiszteletbeli igazgató emlékbeszédet olvasott fel. *Pálffi Márton* főgimnáziumi tanár ünnepi ódáját szavalta el. A gyülekezeti ének elhangzása után a közönség kivonult a templomból s hullámzó tömegben ment ki a köztemetőbe, a Brassai síremléke elébe, ahol az ünnepély második szakasza a következőképen folyt le.

Az unitárius ifjuságnak *Ütő Lajos* zenetanár által vezetett műéneke után *dr. Boros György* egyházi főjegyző olvasott fel emlékbeszédet. A ref. egyház, annak iskolái és intézményei nevében *Vásárhelyi János* püspökhelyettes, a helybeli tudományegyetem nevében *dr. Kristóf György* egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia nevében *dr. Csűry Bálint* ref. főgimn. tanár, a Magyar Természettudományi Társaság nevében *dr. Tulogdy János* ref. főgimn. tanár, az Erdélyi Irodalmi Társaság nevében *dr. Tavasz Sándor* ref. teol. akadémiai tanár és az Emke nevében *Sándor József* szenátor mondtak emlékbeszédeket. A „Törekvés“ dalkör éneke zárta be az ünnepélyt.

A következő vasárnapon, június 26-án az Erdélyi Irodalmi Társaság *Torockószentgyörgyön*, a kiváló tudós születési helyén, a

róla elnevezett kultúrház felavatása alkalmából rendezett szép ünnepélyt. Itt az ünnepélyt megelőzőleg, a három vallásfelekezetet templomában ünnepi istentisztelet volt. A ref. templomban végezte *dr. Tavaszy Sándor*, a róm. kath. templomban *Németh Gellért* ferencrendi atya, az unitárius templomban imádkozott *dr. Boros György* és egyházi beszédet mondott *Vári Albert. Br. Rudnyánszky Béla* által adott gazdag villásreggeli után, a szépen feldiszipített Brassai kultúrház nagytermében gyülekezett a közönség. Itt az ünnepélyt a *Marosi Mátyás* helybeli unitárius énekvezér által vezetett daloskör harmónikus éneke vezette be. *Dr. Borbély István* az E. I. T. főtitkára felavató beszédet tartott. *Gál Gyula*, helybeli unitárius lelkész előadta az építés történetét. A ref. egyh. nevében *dr. Tavaszy Sándor*, a róm. kath. egyház nevében *Németh Gellért*, az unit. egyház nevében *dr. Kiss Elek* áldották meg az újonnan épült kultúrházat. *Pálffi Márton* ünnepi ódát szavalt. *Ütő Mária* harmonium kíséretével *Farkasné Boros Irén* magyar dalokat énekelt. *Kovács Dezső* ref. koll. igazgató novellát olvasott fel. *Csiky Viktor* helybeli ref. lelkész köszönetet mondott az E. I. T.-nak, míg *Lőrinczi Dénes* aranyosköri esperes üdvözlését fejezte ki. Az ünnepély *dr. Boros György* záró szavaival véget ért, mely után közebed volt, hol lelkes pohárköszöntések hangzottak el.

Itt említjük meg, hogy a magyar unitárius egyház Képviselő Tanácsának rendelete folytán minden egyházközségben a Brassai halálának 30-ik évfordulója alkalmából alkalmi ünnepély volt.

A Brassai-kultúrház felavatása Torockószentgyörgyön.

Dr. Borbély István igazgatótanár ünnepi beszéde a torockószentgyörgyi Brassai-kultúrház felavató ünnepén 1927. június hó 26-án.

E pillanatban, midőn az Erdélyi Irodalmi Társaság nevében tisztelettel köszöntöm Torockószentgyörgy magyar népét s e község minden intézményét abból az alkalomból, hogy újonnan épült kultúrházukat rendeltetésének átadják, — lelkem visszazáll a multba. Látom, amint Ákos vezérnek ivadáka, Ehellős, a Székelykőn épült várából a XIII. század elején lejön ide a völgybe, megépítteti a szentgyörgyi várat s innen intézi előbb a torockói völgynek, majd Aranyosszéknek s még később egész Tordamegyének dolgait. Az

az Ákos, akinek vérbeli leszármazottja volt a várépítető Ehellős, a honfoglaló Árpád vezérrel jött be az országba. Az a család, mely a torockószentgyörgyi várba telepedett, a honfoglaló magyarság egyik vezérének egyenes leszármazottja. Ezen a helyen, ahol most állunk, nagyon régen a honfoglaló magyarok unokái építettek védvázat a magyar erényeknek, a magyar erőnek, a magyar akaratnak, a magyar vitézségnek.

Sok harc, sok vérontás ment végbe e vár körül. Diadalok s vereségek, győzelmek és síró jajgatások váltogatták itt egymást. A vár büszkén dacolt a sorssal. Hadi lobogója fennen hirdette, hogy a honfoglaló magyarságnak torockószentgyörgyi ivadékain a poklok kapui sem vehetnek diadalmat.

De szép, minden fájdalmában és szomorúságában is de szép volt ez a harcias mult, a nyers erőnek, a személyes bátorságnak, a csatának és öldöklésnek e hétszázados magyar multja.

Azonban meg vagyon írva, hogy amit emberkéz alkot, az mulandó; aki kardot fog, az kard által vész el.

A torockószentgyörgyi várnak büszke falai is megalázkodni kényszerültek Istennek örök végzete előtt. Ledőlt a harcos időknek e daliás emléke, várfalának mázsás köveit kikezdte a mulandóság. Nem leng rajta már lobogó, nem riad az örkürt. A harcos magyar multra ráereszkedett a mulandóság köde. Elpihentek katona hősei is, a kurucok, a labancok; néma lett köröttük a föld, mely egykor harci lármájuktól volt hangos. Ledőlt a vár s estében maga alá temette minden harci dicsőségét hét század magyar erényeinek.

De nem hal meg minden. Az eltemetett eszme halottaiból — ime — feltámadott. És lön a leomlott háborus vár helyett e drága, e szép épületben egy új, egy békevár: a torockószentgyörgyi magyar kultúrház. És támadtak ez eszmének lelkes, bátor vitézei, kik fennen hirdetik, hogy nem kard, nem harci diadal Istennek legszébb dicsősége e földön, hanem a műveltség, a kultúra. Az a lobogó, amely hétszáz évig a másik vár fokán lengett, ezentúl ennek az új szellemvárnak fokáról fogja hirdetni a torockószentgyörgyi magyar népnek új célkitűzéseit. És támadnak e békevárnak új vezérei. Amott a honfoglaló Árpádnak egyik vezértársa, a harckeverő, hadrontó Ákos, — itt a kultúrának, a tudásnak, a törekvésnek százesztendős apostola: Brassai Sámuel.

Legyen e ház róla elnevezve. Ihlesse meg e községnek népét s e kultúrháznak minden munkását az ő halhatatlan szelleme. Le-

gyen szent és törhetetlen a torockószentgyörgyi földön diadalútjára másodszer elinduló magyar erő és akarat. És legyen megszentelve minden erő és minden akarat, amely őseinknek e véráztatta földjén Isten dicsőségének emelte e hajlékot.

Brassai-kultúrház, állj s hirdesd az ember elmúlhatatlan jó-akaratát e földön az időnek végéig!

Dr. Boros György: Dr. Brassai Sámuel élete.

Kolozsvár, 1927. 8. 372 l. Minerva-nyomda.

Brassai Sámuel halálának 30 éves fordulójára készült el ez a könyv, melyhez az első tollvonások már halála évében megtörténtek. Maga ez a hosszú idő, bár nagyrészt a kiadási nehézségek nyújtották meg ennyire a kéziratnak a nyomdához vezető útját, magával hozta, hogy megírója folyton gyarapíthatta anyagkészletét, melyből az életírást felépítette. Valóban a szorgalmas és lelkiismeretes anyaggyűjtésnek minden nyomát magán viseli, sőt nem egy helyütt túl-erősen is. Boros György ennek a szinte szállóigeszerűen sokoldalú életnek minden legkisebb mozzanatát meg akarta örökíteni s e tekintetben teljességre való törekvése odáig megy, hogy még e könyvbe nem foglalt adatait egy későbbi kiadás számára tartogatja. Pedig már az itt összeállított adatok is eléggé megvilágítják Brassai Sámuel életének változásait és teljesítményeit s a jól megírt fejezetek tiszta képet adnak arról, hogy Brassai a magyar szellemi élet egyes területein mit végzett, vagy mit tervezett. Sajnáljuk azonban, hogy Brassai élete az életrajzi anyag elrendezése folytán erősen darabokra tördelődött, mozaikszerűvé lett. Boros György ugyanis anyagát úgy csoportosítja, hogy azoknak az érdeklődési területeknek, melyek Brassait foglalkoztatták, egy-egy önálló fejezetet szentel. Így vonul el előttünk Brassai mint tanár, nevelő, író és szerkesztő, zenekritikus, botanikus, mint múzeumi igazgató, egyetemi tanár, akadémikus, mint magyar nyelvész stb. és így az olvasó némi optikai csalódásnak esik áldozatul, mert könnyen azt hiheti, hogy Brassai élete is ilyen beosztott, ilyen elhatárolt volt s munkájának ezek a körei is ily szép rendben váltogatták egymást. Ez a szokványos életrajztechnika, mely így az anyag kereteibe szorítja bele az embert, sokat levon az életrajz dokumentáló erejéből, mert állandóan csak részleteket állít a szemünk elé. Pedig Brassai Sámuelre

nézve épen az a jellemző, hogy élete minden korszakában a szellemi élet totalitása felé törekszik. Van ebben az életben valami romantikus lendület, melyet még a XVIII. század enciklopedizmusa tesz észszerűvé s hiteti el, hogy mindez a nagy egész emberileg elérhető és hasznosítható. Élete és munkássága szinte szimbólikus megtestesítője a XIX. század magyarságának, mely előtt egyszerre felfakadnak az ismeret, a kultúra forrásai és szomjas szájjal veti rá magát mindenre, mert a haladás, a végtelenbe magasulás csábító italát kínálja feléje. Széchenyi „kiművelt emberfő“-je senkiben sem próbált olyan abszolút értelmű valósággá lenni, mint Brassai-ban. Hosszu és egészséges étellel áldotta meg a sörs, optimizmusa megóvta minden megtorpanástól, megóvta mindattól, ami „századvégi“, ami analízis. Életének eredményeit talán már elfelejtettük, specializálódásra hajlamos korunk nem érti, hogyan fért meg akkora szintézis egy elmében, ma csak a polihisztort, az enciklopédistát látjuk benne, de bámulattal állunk meg ez előtt a maga egészében csodálatos élet előtt, melynek hajtőereje végtelen hit volt, hit önmagában, az emberben s az ember mindent magába ölelni tudó képességében.

Köszönet Boros Györgynek, hogy Brassai Sámuel alakját szorgalmas és megbízható munkájával a magyar közönség lelkébe visszaidézte. (Budapest, „Napkelet“) *Kerecsényi Dezső.*

Brassai kiadatlan levele Gyergyai Ferenchez 1861-ből.

A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárának Gyergyai Ferenc-hagyatékából közöljük Brassainak alábbi igen jellemző levelét:

Majnai Frankfurt, VIII/2 861.

Édes Ferencz barátom!

Csak azt akartam veled tudatni, hogy ebben a városban egy igen respectabilis olasz társaságot találtam, s tegnap estve „Semiramis“-t hallám oly formán, hogy az 1827-belit ha nem is feledtette el, de legalább nem rontotta meg képzetemet róla. A sopránista (Semiramis) és altista (Arsace) két testvér *Marchisio* mindkettő talpra esett vocalisáló; Assur a baryton (Sign. *Agnesi*) megint

becsületesen énekelte, az amazokkal versenyző nehéz énekrészt. A játékszinben kérdeztem egy nézőtől, ha adták-é már itt Tannhäusert? Azt felelé, hogy igen, még pedig többször és nagy tetzesszel. — „S éppen ez előtt a közönség előtt, mely most a Semiramis czikornyás dallamainak tapsol?“ — Az előtt, vala a felelet. „No, mondám, most már értem, miért költötte Proch: Gross ist das Meer, doch grösser das Herz des frankfurter Publikums!“ A jó német nem értett semmit belőle s igen természetesnek lelte, hogy ma Wagnernek s holnap Rossininak örvendjen az ember. Hihetőleg úgy vette fel a dolgot, hogy a műértő egyenlően méltányolhatja a maga nemében M. Angelo Moses-ét és Canova *Venusát*; úgy de ezek csak jellemben különböznek, amazok meg elvben. Hanem ide éppen úgy nem ért fel az esze a jó németnek, mint a többieknek a magyar viszonyok megítélésére; miről oly 18 éves gyermek ésszel beszélnek, hogy az ember csak sajnálja őket. Még annyi okosságot sem hallottam, mióta künn vagyok, amennyi a mai Frank. Journal vezércikkében van, melyet is ide zárva küldök.¹⁾ Kérek menj el anyámhoz s mond meg, hogy frissen vagyok és hogy ha Gönczyéket Karácsondon meg nem látogatom, reméllem, aug. 20-dikánál hamarabb otthon lehetek. Élj soká és vígan barátoddal *Brassaival*.

Brassai műfordításai.

A Brassai emlékének szentelt jelen füzetünket stilszerűbben nem zárhatnók be, mintha közöljük itt az Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok 1879. évi folyamából azon két költeményt, melyeket Brassai Lessingtől fordított magyarra. Lessingnek *Nathan der Weise* c. drámája Brassainak kedves olvasmányai közé tartozott. Az alábbi első költemény erre vonatkozik, a második ebből egy részlet.

¹⁾ E vezércikk röviden bírálja a magyarok ellentállását 1861-ben. Véleményét e mondat mutatja: „Nicht der Mangel an Aerzten ist zu beklagen, sondern deren geringes Verständniss für ihre Aufgabe und die ungemeine Schwierigkeit, das richtige Heilmittel zu finden.“ Befejezésül azt írja, hogy a jelenlegi helyzetben nem marad hátra egyéb a Bécsbe összehívott parlament feloszlatajánál. „Damit ist aber — teszi hozzá jellemzően — nicht eine Lösung gegeben, sondern nur eine neue Schwierigkeit, und vom Ziele ist man so weit wie bisher.“

Lessing.

1778. augusztus hó 10—11. éjjelen, midőn eltökélte magát a Nathan kidolgozására.

TE harmatos, derült szép nyári éj,
Hűsítse szellőd forró fõm hevét,
Ûzze el a rekkenõ napszülte bút.
Eltünt a napja életemnek,
Kunyhómra õ csak egy évig mosolygott,
Pedig annyiaa át küzdtem érte én!
Te szív, mond el az éjnek gyõtrelmidet! —
Mi csendes, mintha nem is fedezne õ
Oly sok kegyetlent, álnokot, kajánt.
Átalkodott küzdés! Kivittalak.
Neked gonosz világ, mely megfeszítél,
Végrendeleted hagyok, lássad, neked,
Élõdj bár rajta évek ez'riig.

Látám a holdvilágnál Golgothát,
Megjelen elõttem a szentföld egészen:
Jaj, hogy õli a keresztény a zsidót!
Vétlen hét kisded a tüzbe vetve,
Végkinjában, hogy nyög keservesen!
És engem a magam gyõtrelme bántson?
Jaj, hogy sodor halottat ezrenként az ár!
Borzasztó nézni! Frank-, Mozlem-, Zsidó-
Tetek halomban ott hevernek a mezõn,
S az élők holtakat tapodva vínak.
S vajon miért? — Hogy mindenik saját
Nyelvén beszél? õn istenét imádja? —
Nem tudnak mit felelni! Jaj, elég! —
Mint pusztító záporra egy szivárvány
Jelenik meg az égen a romok felett,
Ugy lépsz ki Szaládin, most, keletszakon
Te mozlemeknek legdicsõbbike,
Nyujtod kezed kereszténynek, zsidónak
S a többieknek mind, de mind különbség
Nélkül; hisz' õk mind emberek és egyenlők,
Kicsinyje, nagyja, s mégis mily különb'zõk!
Hörög itt, amott sziszeg a hang; mind vegyülve
Hallik a zaj itt azon szentelt helyen,

Hol ő mindnyájunkért csüngött keresztben.
Jer Nathan, jer Szaladin s te Templomos!
S ti szép asszonyszemélyek, Récha, Sittah!
Nyujtsatok itt kezet egymásnak, jösztetek!
Délről, északról mind, kelet s nyugatról.
Hadd tartsa meg mindnyája az ő szokását!
Hadd vélje anyját szebbnek mindeniknél!
Hadd dicsőitse Istenét s imádja
Mint egyedüli igazit égen és a földön!
Csak teljesítsétek e kis parancsot,
A Krisztusét: hogy mást ne bántsatok!
Hadd járjon aztán a nyelvetek ezer felé:
A szívnek csak is egy nyelve van közöttünk.
Nem tudjátok? — Nathan tanítsa meg!
Népem, világ ha engem eltaszit,
Marad Nathanom mint végrendelet. —
Taposott virág, mint terjeszt illatot,
Nathan maradjon örökké intő szózatul.
Szivárvány nincs az ő hét csikja nélkül,
Az emberi mező szint így terem virágot:
Testvérek ezek mind s úgy a vélemények
S a földön éppen úgy a nemzetek!

Kolozsvár, 1879.

Brassai.

Lessing parabolája a három gyűrűről.
Volt egy embernek keleten hajdanában
Roppant értékű és kedves kezétől
Kapott gyűrűje. Fejében egy opál
Kő száz meg száz szinnel játszott ragyogva.
Urát bűvös hatalma Isten s emberek
Előtt kedvessé tette, ha csak hívőn viselte.
Nem csoda, hogy a keletnek embere
Ujjáról soh' se tette le s úgy rendelkezett,
Hogy örökre a házánál megmaradjon.
E véget' a gyűrűt fiai közül
Annak adá, kít legfőbbban szeret vala.
S parancsolá keményen, hogy ismét az is
Azon fiának hagyja a gyűrűt majd,
A ki neki legkedvesebb lesz; s a legkedvesebb,

Kort nem tekintve, csak is a gyűrű nyomán
Legyen mindég a fő; első a családban,
Eszedbe vedd Szultán.

Sz. Értem, tovább.

N. Igy szálla a gyűrű firól fira
S végre három fiu apjához jutott.
Szófogadó volt mindnyájok egyaránt,
Mindent egyaránt kellett szeretnie.
Igaz hogy egyszer egyszer némelyik
Ez vagy amaz, vagy a harmadik
A hogy külön volt vele s ömlengő szívét
Nem oszthatá a többire, akkor
Azt érdeemesbnek tartá a gyűrűre.
Oda is ígéré mindnek gyávaaságból.
Igy ment, a mig mehetett. De a halál
Előtte állott, s a jó apa mitevő legyen?
Fájlalta, hogy kettőt, ki ígéletében
Mebizva nyugszik, úgy reá kell
Szednie. — Hol a segély? — Titkon hivat
Egy jó művészt, s megalkúszik vele,
Hogy készítsen két más gyűrűt, világra
Mint az övé olyant; pénzt vagy fáradalmat
Nem kell kimélni, csak hogy éppen tókélyes
Hasonmások legyenek. És ime! sikerül
A dolog a művésznek. Hogy a gyűrűket
Elhozza, lám az apa sem ismeri
Melyik az első, a valódi minta!
Eltelt örömmel és külön külön hivatja
Fiait, reájok adja egyenkint az áldást
S oda a gyűrűjét — és meghal. — Hiszen
Tán hallod? Szultán!

Sz. Hogyne! Hogyne! Vége
Lesz-e hamar mesédnek? — Aztán?

N. Vége van.

Mert a mi következnek, már érthető.
Mihelyt meghal az apa, mindjárt eléállt
A gyűrűvel mindenik s valamennyie
Fő akar a háznál lenni. Van pör és vizsály,
Kutatás, de hasztalan. Az igaz gyűrűt
Ki nem puhatolhatták — majd mint mi most
Az igaz hitet. *Brassai.*

Az Unitárius Irodalmi Társaság (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium).

CÉLJA: az unitárius irodalomnak és történelemnek s általában a tudománynak unitárius szellemben való művelése, az unitárius hívek közművelődésének előmozdítása.

TAGJAI: tiszteleti, levelező, alapító és rendes tagok. A tiszteleti és levelező tagokat a Társaság választja.

Alapító tag lehet, ki egyszersmindenkorra 500 lej tagsági díjat befizet.

Rendes tag lehet, ki évente 100 lej tagsági díjat befizet.

A belépést legcélszerűbb postai levelező-lapon, vagy az unitárius lelkészek útján jelenteni az elnökségnek.

ESZKÖZEI: A Társaság vándorgyűléseket tart; kiadja a **Keresztény Magvető** c. 3 havi folyóiratot, valamint **Az Unitárius Irodalmi Társaság Szakkönyvtárát** és az **Unitárius Könyvtárt**; eredeti és fordított tudományos műveket bocsát közre; segítyez az unitárius közművelődést előmozdító minden tudományos, szépirodalmi és művészi törekvést.

CIME: Unitárius Irodalmi Társaság, Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium.

Dr. Ferenczy Géza,
egyházi főgondnok,
igazgató.

Ferencz József
unitárius püspök,
elnök.

Dr. Boros György,
egyházi főjegyző,
alelnök.

Dr. Gál Kelemen,
főgimn. tanár,
alelnök.

Vári Albert,
főgimn. tanár,
alelnök.

Dr. Borbély István
kollégiumi igazgatótanár,
főtitkár.

Hadházy Sándor,
egyházi pénztárnok,
pénztárnok.

Kovács Kálmán,
püspöki titkár,
ellenőr.